

ALISHER NAVOIYNING TURK-ISLOM MA'NAVIY MEROSIGA QO'SHGAN ULKAN HISSASI

Eshonqulova Nastarin Abdumurod qizi

Abstrakt. Nizomiddin Alisher Navoi Mir Ali Sher (844-906/1441 -1501) o'zbek adabiy tilining shakllanishi va rivojlanishida o'zbek tilining o'tmishdoshi bo'lgan chig'atoy turkiy tilidagi katta adabiy merosi tufayli yuqori baholangan shaxsdir.

U zullisonayn, ya'ni ikki tilli bo'lib, fors va turkiy tillarda ijod qilgan. Olimlikdan tashqari, u so'nggi temuriy hukmdor Sulton Husayn Boyqaro davrida muhim siyosatchi bo'lgan. 873-911/1469-1506). Uning yozganlari, adabiyotga homiylik qilishi turkiy tilning mavqeini ko'tardi. U turkiy tilning kamsitilishiga qarshi chiqqan va uning munosib mavqeini himoya qilgan birinchi adabiyotchi edi. Nafaqat shoir, vazir, hokim va tasavvuf faylasufi sifatida alohida hissa qo'shgan.

Kirish. Ummaviylar davrida (661-750) islomdan keyin arab tilining birlashtiruvchi kuchi va keyingi Abbosiylar davrida (750-1258) hokimiyatning fors tiliga o'tishi yuqori madaniyatlarning lingvistik to'plarini yaratdi. Yaqin Sharqdan tashqaridagi olimlar Dor al-islom hududlarida bemalol sayohat qilish va o'rganish imkoniyatiga ega bo'lib, arab va fors tillarini yaxshi bilishgan. Xalifaliklarning intellektual va savdo-sotiq hayotida ishtirok etgan shaxslar uchun tug'ilgan joyning ahamiyati kamaydi. Bu hodisa boshqa tillarni chetda qoldirib, bu tillarni yuqori darajadagi iyerarxiyaga qo'yish uchun asosiy asos bo'lib xizmat qildi. Xuddi shunday, arablar va forslar ham zodagon xalq hisoblanib, turklar harbiy malakaga ega bo'lgan xizmatkorlar edi. Hatto turklar hokimiyat tepasiga kelgan mamluklar sulolasi misolida ham ularning qul va askar sifatidagi etnik kelib chiqishi boshqa jihatlar qatorida ta'kidlangan. Ma'muriyat arablar kabi etnik o'ziga xos bo'linishga duch keldi.

Shu o'rinda Markaziy Osiyo olimlarini eslash maqsadga muvofiqdir. Islom sivilizatsiyalarining rivojlanishi. Oltita mo'tabar hadis to'plovchilardan ikkitasi Abulismoil al-Buxoriy (vaf. 870) va Abu Iso Muhammad at-Termiziy (t. 892) va mashhur sharhlovchimiz Abulqosim Mahmud ibn Umar az-Zamaxshariy (vaf. 1144) O'rta Osiyodan bo'lgan. nufuzli ilohiyotchi AbuMansur Muhammad al-Moturidiy (vaf. 944) va mashhur faqih Burxoniddin Abul Hasan Marg'inoniy (vaf. 1197); buyuk alloma Abu Nasr al-Muhammad al-Farabiy (vaf. 950), "ikkinchi muallim" (Arastudan keyin) nomi bilan mashhur bo'lgan; ratsionalist faylasuf Ab Ali Ibn Sino (vaf.1037, G'arbda Avitsenna nomi bilan tanilgan), qomusiy olim. Abu Rayhan Muhammad Ahad Al-Beruniylar (vaf.1048) islom sivilizatsiyasi tarixida o'sha hududdan yetishib chiqqan muhim shaxslardir.

Ularning hammasi turk deb da'vo qilishdan yiroqman. Biroq ularning barchasi shu hududda tug'ilib, boshlang'ich ta'limni olishgan. Islom sivilizatsiyalari tarixida ular forslarga aylanishdi. Har bir buyuk aqlni fors deb da'vo qilish, har bir turkni miyasiz shafqatsiz qotil deb da'vo qilish kabi haqoratlidir. Agar olimlar arab yoki fors tilida yozgan bo'lsalar, ular arab yoki fors bo'lib qoladimi? Ular imperiya tomonidan tashkil etilgan savdo va ta'lim muhitining keng tarmoqlarining bir qismi bo'lib, Movarounnahr shaharlarini islom sivilizatsiyalari markazining bir qismiga aylantirishga xizmat qilgan. Turkular faqat jang qilishga qodir, intellektual ishlarga munosib emas, "miya emas, shunchaki mushtlashuv" degan tushuncha turkiy madaniyatlar va tillarga nisbatan mensimaslik munosabatini keltirib chiqardi. O'rta Osiyolik shoir, yozuvchi, siyosatchi va tilshunos, tasavvufshunos Nizomiddin Alisher Navoiy (1441-1501) turkiy til haqidagi bunday tushuncha va kamsitishlarga qarshi turdi va uning imkoniyatlarini ko'rsatishga intildi

Asosiy qism. Navoiyning shoirlik iste'dodi, chig'atoy turkiy tilida katta hajmdagi asarlari va davlat homiyligi uning ovozi balandroq va kuchliroq qildi, uni turk-islom sivilizatsiyasi va o'zbek tilining rivojlanish tarixidagi nufuzli shaxslardan biriga aylantirdi. Navoiyning Turkiy sivilizatsiyalarga qo'shgan hissasi, ayniqsa adabiy ishlab chiqarishda uning umumturkiy pozitsiyasi bilan ajralib turadi. Ushbu maqolada Navoiyning hayoti, davlat arbobi va adabiy merosi haqida so'z boradi. Uning adabiy va xayriya merosi orqali turk-islom sivilizatsiyasiga qo'shgan hissasi baholanadi.

Navoiy va davlat ishlari. Navoiy ning davlat ishlariga aralashuviga ruxsat berildi u filantropik faoliyat bilan shug'ullanadi. Uning xayriya sa'y-harakatlarida biz buyuk zotning siyosiy fazilatlarini va insoniyat farovonligi yo'lidagi g'amxo'rliklarini ko'ramiz. Olimlarning ta'kidlashicha, Navoiyning o'z so'zlari va "tarixchilar"ning yozuvlariga asoslanib, Navoiy ma'muriyatga yaqin bo'lgan paytdagi vazifalar (1472-1476) bo'lishi mumkin u uchta arkka bo'lingan: tinchlikni saqlash niyati, jamoatchilik buldinglariga homiylik qilish va olimlarni qo'llab-quvvatlash. Navoiyning o'zi "Vagfiyot" asarida yozishicha, u yuqoridagi sabablar uchun qo'lidan kelganicha kurashgan va qo'lidan kelmagan hollarda podshohdan yordam so'ragan.

Navoiy kompaniyasining yana bir maqsadi mamlakatning rivojlanishi va farovonligini oshirish edi. Shuning uchun u jamoat buldinglariga homiylik qilish bilan shug'ullangan. Nizomiyya va Ixlosiya madrasalarining tashabbuskori bo'lgan. Xalosiya Kanagah la So'fi, Hirotidagi Shifoia shifoxonasi, Marvdagi Xusraviya madrasasi. Jamoat buldinglarini moliyalashtirish orqali Navoiy shaharsozlik va infratuzilmani rivojlantirishga hissa qo'shdi. Darhaqiqat, Hirot shahri o'z davrida rivojlangan shaharlardan biriga aylangan. Zahiriddin Muhammad Bobur (1530-yilda vafot etgan) Navoiyning jamoat binolarini qurishdagi yutuqlarini yuqori baholagan. *Tarixchi Kshandamir Navoiy homiylik qilgan deyarli to'rt yuzta buldingni sanab

o'tadi.* NavalT Sulton Husayn uchun ishlay boshlaganidan so'ng, uning Abu Said tomonidan musodara qilingan merosi uning ko'z oldida fon gavdalandi. U o'z yerlaridan tushgan daromadni xayriya ishlariga sarfladi. Bobur Nava 1 dan hech qanday pul olmaganligini ko'rsatadi.

Navoiyning asarlari. Navoiyning turkiy-islom sivilizatsiyasiga qo'shgan hissasini ta'kidlaydigan yana bir muhim omil uning adabiy merosi bo'lib, u turkiy tilning mavqeini oshirish bo'yicha o'z dasturini amalga oshirishda vosita bo'lib xizmat qilgan. Sulton Husayn Boyqaro Navoiyi haqida shunday yozadi: "Turkiy tilning o'lik tanasiga (u) Iso nafasi bilan jon, ruh berdi. Uning Isoni tilga olishi, Iso o'lik tanani tiriltirish qobiliyatiga ega ekanidan dalolat beradi. Bayqaro Navoiy ning lingvistik qobiliyatiga ham xuddi shunday o'xshatishni qo'llaydi, chunki u ilmiy darajada unga e'tiborning cheklanganligi tufayli deyarli o'lik deb hisoblangan turkiy tilni qayta tiklay oldi. Navoiy turkiy tilda yozib, uning qadr-qimmatini ko'rsatdi. Navoiyning sa'y-harakatlari natijasida turkiy til nafaqat yashab qoldi, balki Navoiy davrida va undan keyin ham gullab-yashnadi.

Abduqodir Hayitmetov Navoiy asarlarini to'rt bo'limga ajratadi: 1)Devonlar, 2) Dostonlar, 3) Forsiy she'riyat, 4) Filologik va tarixiy nasriy asarlar. Biroq, uning tasnifi tizimli ko'rinmaydi. Men Navoiy asarlarini nazm va nasrga ajratish mumkinligini, har bir bo'limning o'z kichik bo'limlari, ya'ni nazm - turkiy va forsiy, g'azal, doston va nasriy-ilmiy, tarixiy bo'limlari borligini ta'kidlagan bo'lardim. Kengroq ma'noda, Navoiy asarlarini adabiyot, tilshunoslik, islom/ilohiyot, tarix va tasavvuf sohalariga qo'shgan hissasiga qarab tasniflash mumkin. Ushbu sohalar haqidagi keng qamrovli batafsil bilimlar Navoiyni nafaqat yaxshi bilimli shoir, balki adabiyot, din va tarix bilimdoni sifatida ham tasvirlaydi. Adabiyot. Adabiyot sohasida Navoiy ning Mezon al-avzan [Vazn o'Ichovi] va Mufradat, shuningdek, Risolai muammo (muammo janri haqida) she'r yozish va aspektual janrdagi vazn san'atining nazariy izohlari sifatida turadi. Mufradat, fors tilida yozilgan

"Xamsa" Navoiyni o'zbek adabiyotida yuksak maqomga ko'targan eng muhim asardir. Uning turkiy tilda xamsa yaratish maqsadi 1483-1485-yillarda amalga oshdi. Bu yutug'i bilan Navoiy turkiy tilning adabiyot yozishga loyiq imkoniyatlariga e'tibor qaratdi. Xamsa besh dostonni o'z ichiga oladi: Hayrat al-abror, Farhod va Shirin, Layli va Majnun, Sab'ai sayyor va Saddi Iskandariy. Bu yozuv Navoiyning turkiy tilning adabiy fazilatlarini isbotlashga bo'lgan yana bir urinishi edi. U ellik ikki ming satrdan iborat. Navoiy Sharq shohlari Qusrav, Bahrom va Iskandar haqidagi tarixiy qissalar hamda Farhod va Shirin, Layli va Majnunning ishqiy qissalari orqali koinot, tabiat, inson va komillik haqida islomiy tushuncha bergan. U turkiy tilga xamsachilik an'anasini olib kirdi, qahramonlariga turkiy xususiyatlar berdi.

"Xamsa"ning mustaqil dostonlariga kiritilgan beshta doston egalik huquqi. Unda XV asr Xuroson va Movarounnahrning madaniy-tarixiy hayoti yoritilgan. Hokimiyatni

qo'lga kiritish yo'lidagi qonxo'rlar taqdirida Navoiy ideal shoh haqida yozgan. Odamlar hatto to'qmoqlari uchun ham haq olmaydilar. Shahzoda Abdullatif otasi Ulug'bekni, Sulton Husayn Boyqaro nabirasi Mo'min Mirzoni o'ldirdi. Qirollik hayotining shafqatsiz tabiati Navoiyni ideal qirollar haqida yozishga undadi. U xamsaning beshinchi dostoni Saddi Iskandariyni shahzodaga bag'ishlaydi. Badiuzzamon ibn Husayn Boyqaro.

1495-yilda Navoiy Jomiyning "Nafahat al-Unsand" asarini tarjima qildi va uni Nasoyim al-Muhabbat. Uning tarjimasi so'zma-so'z emas edi, shuning uchun asar ko'proq mustaqil sifatga ega edi. Jomiy 618 ta biografik ma'lumot kiritganidan tashqari, Navoiy qo'shimcha ma'lumotlar kiritib, ularning umumiy sonini 770 taga yetkazdi. U turkiy va hind avliyolarini o'z ichiga oladi. U tasavvuf adabiyotining muhim manbalaridan biri hisoblanadi. Navoiy "Nasoyim ul-muhabbat" asarini yozishda o'zidan oldin o'tgan ustozlarning, jumladan, Xayriddin Attorning tazkirachilik an'alariga amal qilgan.

Uning asarlari orasida risola Majolis an-Nafois (1490-92) keltiradi tuvaklarning tarjimai holi haqida ma'lumot. Unga o'zidan oldin va o'z davrida yashab o'tgan forsiy va turkiy shoirlar haqida 359 ta ma'lumot kiritilgan. Navoiy har bir shoirning afzalliklari va nuqsonli satrlarini tasvirlaydi. U tuvaklarning tarjimai holi va muhim asarlari haqida ma'lumot beruvchi tabagat adabiyotining namunasidir. Shu xususiyatlariga ko'ra asar tarixiy qiymat bilan birga adabiy ahamiyatga ham egadir

Lingvistika. Navoiyning yana bir muhim asari "Muhokoma al-lug'atayn" bo'lib, u turkiy til faqat oddiy xalqlar tili ekanligi va she'riyatning nozik jihatlarini yetkazish uchun hech qanday murakkabliklarga ega emasligi haqidagi keng tarqalgan tasavvurga qarshi apologetik yozuvdir. U turkiy tilda nozik til xususiyatlari borligini ta'kidlaydi va nozik farqlarni yetkazish uchun fors tilida mavjud bo'lmagan yuzta fe'ldan misollar keltiradi. U fors va turkiy tillarning imkoniyatlarini keng qamrovli grammatika, lug'at boyligi va tilning nozik jihatlarini yetkazish nuqtai nazaridan taqqoslaydi. Navoiy turkiy tilning fors tilidan go'zalligini targ'ib qiladi va fors tilida yo'q bo'lgan harakatlarning darajalarini tushuntira oladigan yuzlab turkiy fe'llarga batafsil izoh beradi. Bu asarning muhim jihati shundaki, u keltirgan fe'llarning aksariyati hozirgi kunda ham o'zbek tilida iste'molda. Shuningdek, turkiy tilning ijtimoiy, siyosiy va adabiy hayotdagi o'rni haqida fikr yuritadi

Tarixi muluki ajamiylar qadimgi podshohlar, ularning ajoyib ishlari va shaxsiyatlari haqida. Navoiy o'z asari uchun Firdavsiyning "Shohnoma" va Tabariyning "Tarixi Tabariy" asarlaridan foydalanadi. "Tarixi anbiyo va hukamo" islom tarixiga oid yana bir asardir. Navoiy bu asariga Ptolomey, Gippokrat, Aflotun kabi antik davr faylasuflarini ham kiritadi. Rus olimi Nikolay Konrad Navoiyni o'z davrining o'g'li ibn al-waqt sifatida tasvirlaydi. U o'z ustozlarining "yutuqlarini" olib, o'z davri va o'rnining natijasi bo'lgan o'z yondashuvi bilan yanada rivojlanadi. Aynan

shu mansublik Navoiy asarini Sharq uygʻonish davriga qoʻshgan oʻziga xos hissasiga aylantiradi.

Navoiyning baʼzi asarlari, masalan, Vagfiyais muhim manba hisoblanadi, chunki u Navoiy ega boʻlgan xususiyatlarga hujjat boʻlib xizmat qiladi. Shuningdek, Baygʻara saroyining boshqaruv tizimi, Navoiyning davlat amaldori sifatidagi fazilatlari tasvirlangan. Asar, asosan, nasriy boʻlib, Navoiy baʼzi fikrlarini sheʼr orqali yetkazadi. Navoiyning yana bir buyuk asari "Mahbub oʻl-qulub" boʻlib, u diqqatli xarakterdagi nasrdir. Navoiy bu asarda oʻzining hayoti va boshidan kechirgan qiyinchiliklarini tasvirlaydi. Xayitmetovning taʼkidlashicha, bu asar Shayx Saʼdiyning "Guliston," Kaykovusning "Gobusnoma," Nizomiy Aruziy Samarqandiyning "Chormagʻola" asarlari kabi muhim hisoblanadi

Tasavvuf. "Ali Sher"ning "Navoiy"ni tanlashi, uning turkiy sheʼrlari va Fors tilidagi sheʼrlari uning musiqa va tasavvufga qiziqishini koʻrsatadi. U Attar (vaf. 1220) juda erka yoshda boʻlib, asar mazmunidan taʼsirlangan. U oʻqigan narsalarining ramzlari va yashirin maʼnolari haqida oʻylay boshladi va introvert boʻlib qoldi. Ota-onasi oʻgʻlining feʼl-atvoridagi oʻzgarishni koʻrib xavotirga tushishdi va olib ketishdi. Navoiyga kuchli taʼsir koʻrsatgan Attar kitobi. Biroq, kitobni olib qoʻyish hech narsani oʻzgartirmadi. Bu vaqtga kelib, Alisher barcha ishlarni yoddan bilardi." Keyinchalik u Attorning asari haqidagi mulohazalariga javob sifatida Lisan al-Tayr (Qushlar tili) asarini yozgan. Asar muqaddimasida Navoiy Attorning qushlar haqida ularning tilida yozishda katta isteʼdod koʻrsatganini yozadi. Qushlarning suhbatini tushunish uchun Sulaymon boʻlish kerakligini aytish orqali Navoiy har doim ham emas, balki asarning ichki maʼnosini nazarda tutadi.

Asarning asosiy dalili tasavvufning vahdat ul-vujud konsepsiyasidir. (Borliqning birligi). Navoiy qushning buyuk qush Semurgʻni izlashining ramziy tasvirlari orqali Soʻfi Magamatni yoki inson kamolotiga erishish bosqichlarini tasvirlaydi. Qiyinchiliklar va ruhiy mashgʻulotlar orqali qushlar buyuk qushni oʻzlarida topganliklarini angladilar

Lisan al-Tayr nafaqat tasavvuf adabiyotining badiiy asari, balki Navoiyning adabiy merosi haqida baʼzi maʼlumotlarni oʻz ichiga olgan tarixiy asardir. Ketma-ket yetti vodi, Talab, Ishg. Maʼrifat, Istighna (Aqlsizlik), Tashhid, Hayrat va Fano Soʻfiyini Haq vasliga tayyorlang. Asar Ruhiy sayohat haqida boʻlganligi sababli, u hayotning tugash nuqtasini anglatadi, shuningdek, qushlar Fane vodiysida oʻz manzillariga yetib bordilar." Navoiy ataylab bu asarni yozish uchun umrining oxirgi yillarini kutadi va Fanni oʻzining taxallusi sifatida ishlatadi. Bu uning soʻfiy sifatidagi hayot yoʻlini ramziy maʼnoda ifodalaydi va soʻfiy Xudoga yetishish uchun qanday qiyinchiliklarni boshdan kechirishi kerakligini tasvirlaydi.

Navoiy sheʼriyati. Navoiy nazmni nasrdan ustun qoʻyadi. U oʻz fikrini Qurʼon uslubiga ishora qilish orqali qoʻllab-quvvatlaydi. Uning soʻzlariga koʻra, Qurʼonning

she'riy nuqtalari she'riyatning kuchini ta'kidlaydi. Navoiy eng birinchi turkiy devon, Bada'i al-Bidaya, 1470-yillarning oxirida tuzilgan. Keyinchalik "Navodir ul-nihoya" asari yaratildi. Navā'l turkiy tilda devon tuzgan kam sonli shoirlardan biri edi. Navoiy o'zining barcha she'rlarini "Xazoyin al-Maoniy"ga, she'riyatining antologiyasiga aylantirgan. To'plamda hayot bosqichlariga oid to'rtta ramziy havola mavjud. G'aroyib as-sig'ar, [Bolalik ajoyibotlari] Navodir shabob [Yoshlik nodirliklari]. Bada'i al-Vasat (O'rta yosh go'zalligi), Favoyid al-kibar (Keksalik foydalari). Ushbu to'rt bo'linish tufayli NavaT to'plami Chor Dishānor to'rt antologiya deb ham ataladi. Ushbu devon Navā T ning oldingi devonlarga kiritilgan barcha she'rlarini o'z ichiga oladi. Bunday mukammal devonlar faqat Xusrav Dexlaviy Xindustanskiy. Ushbu Diwning nomlari haqidagi muhim nuqta.

Navoiy tahsil haqida. Navoiyga ba'zan daho sifatida qaraladi marta fors adabiyotining taqlidchisi yoki oddiy tarjimoni bo'lgan. Yevropa va Rossiya olimlari tomonidan Navoiy hayoti va ijodi o'rganilgan. Fransuz olimi Katrmer . o'zining adabiyot to'plamida "Tarixi muluki ajamand Muhokamat al-lug'atayn" asaridan namunalar keltiradi. I. N. Berezin o'zining "Turk xristomatiyasi"da bir necha misollar keltiradi. Boshqa rus olimlari N.I.Ilminskiy, V.V.Velyaminov, Zerov; B.B.Bertold, E.Bertels, S.N.Ivanov, N.I.Konrad, M.Belen, E.Braunlar ilmiy monografiya va maqolalar yozishgan. Muhokamat al-lug'atayn qisman bo'lgan Robert Devereux tomonidan ingliz tiliga tarjima qilingan. "Ichki Osiyo tarixi" asarida olim Svat Souchek Movarounnahr tarixi haqida so'z yuritadi [Turanzamin] va quyidagilarni o'z ichiga oladi.

O'zbek olimi Sultonmurod Olim Navoiy va Bayqaro munosabatlarini Iskandar saroyidagi Aristotel bilan tenglashtiradi. Olim Navoiyning Naqshbandiya tariqatiga mansubligini ta'kidlaydi, chunki o'sha davr hukmdorlarining aksariyati shu tariqatga mansub edi. Navoiy esa navbatdagi buyuk shayx Xoja Ahror valiysi Jamining shogirdi edi." U Navoiyning falsafasi va ma'naviy fidoyiligini ta'kidlaydi va uni komil inson deb hisoblaydi.

20-yillardagi musulmon islohotchilari Islomni targ'ib qilgan asr modernizmga mosligi, shuningdek, Navoiy merosiga alohida e'tibor qaratdi. 1919-yilda birinchi o'zbek professori Abdurauf Fitrat "Hayrat al-abror" dostonidan istisnolarni nashr etdi; Xamsundrning nomi Navoiy fikri haqida Insoniyat. Navoiy merosiga bo'lgan keng qiziqish natijasida navoiyshunoslik sohasi shakllandi. O'zbekistonlik olimlar Ozod Sharofiddinov, Sadridin Ayniy, Vohid Zohidov, Izzat Sulton, Aziz Qayumov, Porso Shamsiyev, Natan Mallayev, Suyuma G'aniyeva, Abdug'odir Hayitmetov, Alibek Rustamov, Abdurashid Abdug'aturov Navoiyshunoslikka hissa qo'shgan

Tarixiy asarlardan tashqari, adabiy yoritish va Navoiy hayotining teatrlashtirilgan tasvirlari uni buyuk siyosatchi, iste'dodli shoir va ishonchli do'st sifatida tanitishga yordam berdi. Oybekning romani, Navoiy, Izzat Sultonning

"Navoiyning Qalb daftari" hujjatli qissasi, Mirkarim Osimning hikoyalar to'plamlari xalq og'ziga tushdi. Ali Shir Nava'i (Izzat Sulton va Uyg'un, 1945, 1948), Iskandar (1991), muziklar Navoiyning Astrobod. Mahsumov, Yunus Rajabiy va S. Jalil, 1967), "Farhod va Shirin" (1937), "Layli va Majnun" (1942), "Dilorom" (1958) operalari, "Suhayl va Mehri" balet spektakllari sovet mafkuraviy kun tartibini yoritadi

Sobiq Ittifoq davrida Navoiy merosiproletariat uning asarlarining ma'naviy tomonini e'tiborsiz qoldirdi. Bosh qahramon Guli, yosh qizning Navoiyning ma'shuqasi sifatida yaratilishi tomoshabinlarni uning so'fiyona ma'naviy majburiyatlaridan chalg'itgan yoki Navoiyning hech qachon turmushga chiqmaganligi uning so'fiyona majburiyatlari orqali o'rganilmagan. Uning asarlaridagi Qur'on va Hadisning ta'siri ham ateistik mafkura tufayli e'tibordan chetda qolgan. Mustaqillikdan so'ng Navoiy merosi tasavvuf orqali o'rganildi. Garchi ko'pchilik olimlar Navoiyning dunyoviy ishlar bilan shug'ullangani uchun Naqshbandiya tariqatiga mansub bo'lganini ta'kidlasa-da, ba'zilar uning o'z tariqati yoki tariqati bo'lganini ta'kidlaydilar. Men so'nggi da'voga qo'shilishdan yiroqman. Biroq, men Navoiyni Naqshbandiy so'fiy deb hisoblaydigan olimlar Navoiy hayotidagi Chishti tartibi elementlarini, xususan, nikohsizlikka sodiqlikni e'tiborsiz qoldirishlarini ta'kidlayman. Navel o'z asarlarida Chishti so'fiysi Ghanji Shakarga yuqori baho beradi."

Olimlar Navoiy tilini soddalashtirishga qarshi chiqadilar. Ular qilmaydi uning tili hozirgi o'zbek tili uchun arxaik ekanligiga qo'shilaman. Masalan, Abdurashid Abdug'afurov har qanday tarjima yondashuvini qoralagan. Ushbu yondashuv tufayli haqiqiy Navalning tasviri buziladi, chunki Navoiy so'z tanlashga juda e'tiborli edi."

Bu tanqid marshal Xojsonning arabcha va forsha so'zlarni ingliz tiliga transliteratsiya qilish. Uning ta'kidlashicha, sinchkovlik bilan ajratishga rioya qilmaslik o'quvchining bilimini past baholashdir." Ammo arab va fors tillarini bilmagan o'quvchi harflarni ajrata olmaydi va kamroq diakritik belgilarni afzal ko'rishi mumkin. Xuddi shu mantiqqa ko'ra, Navoiy qo'llagan ba'zi so'zlar bugungi o'quvchilar uchun tushunarsiz. Shuning uchun hozirga qadar o'zbek tilida ko'plab soddalashtirilgan nasriy talqinlar nashr etilmoqda. Bu yondashuv Navoiy merosini chetda saqlashdan ko'ra, uni ommaga yetkazishga urinishdir.

Xulosa. Turk islom sivilizatsiyalarida XV asrdagi Hirot intellektual muhiti o'z maqomiga ega. Bu turkiy faylasuf, tilshunos, davlat arbobi Navoiy turkiy tilning mavqeini yuqori darajaga ko'targan, temuriy podshoh Husayn Bayqaro saroyida vazirlik qilgan davrida tinchlik shartnomalari tuzgan joydir. Xalq hayotini yaxshilash, Vatanni obod qilish, intellektual ishlab chiqarishga e'tibori tufayli Navoiy mashhur bo'ldi, uning hayoti haqidagi rivoyatlar xalq orasida yaxshi ma'lum bo'ldi. Tarixchi Kvandamir o'zining "Makorim ul-axloq" asarida Navoiy haqida o'n yettita hikoyat va o'nta latifa keltiradi. Navoiy haqidagi hikoyalarda u donishmand kansler, shoir,

faylasuf, oddiy xalq himoyachisi sifatida tasvirlanadi. Navoining merosi uning vafotidan keyin turkiy va forsiyzaabon xalqlar orasida keng tarqaldi. U muhim katalizator bo'lib xizmat qildi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Avezova, A. K. (2025, May). SIMPLE MEDICAL CONVERSATIONS IN UZBEK: A GUIDE FOR BEGINNERS IN HEALTHCARE. In *E-Conference platform* (Vol. 1, No. 20-may, pp. 45-47).
2. Avezova, A. K. P. Q. (2024). O 'ZBEK TILI TALAFFUZ QOIDALARINI XORIJLIK TALABALARGA O 'RGATISHDA Q, G ' , X, U VA SH TOVUSHLARINING AHAMIYATI. *Academic research in educational sciences*, (1), 407-410.
3. AVEZOVA, A. (2025). ANTROPONIMLARNING SINTAKTIK USULDA YASALISHI.
4. Avezova, A. K. (2025, May). TIBBIYOT YO 'NALISHIDA TAHSIL OLAYOTGAN CHET ELLIK TALABALARGA O 'ZBEK TILINI O 'RGATISH ZARURATI VA O 'QITISHNING SAMARALI USULLARI. In *E-Conference platform* (Vol. 1, No. 20-may, pp. 43-44).
5. Ulugbekovich, M. A. (2025, October). ABDURAUF FITRATNING "HIND SAYYOHI" ASARIDA BUXORO JAMIJATINING TANQIDI VA ISLOHOT G'OYALARI. In *CONFERENCE OF MODERN SCIENCE & PEDAGOGY* (Vol. 1, No. 6, pp. 249-251).
6. Qizi, A. A. K. P. (2023). O 'ZBEK VA TURK TILLARIDA ANTROPONIMLARNING MOTIVLANISH ASOSLARI (HAYVONLAR BILAN BOG 'LIQ KISHI ISMLARI MISOLIDA). *Science and innovation*, 2(Special Issue 5), 153-156.